

Юрій Герасимович Чердинцев,
доктор філософії у галузі права,
директор Одеського НДІСЕ Мін'юсту України, м. Одеса, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8293-9286>,
e-mail: odndise@gmail.com

Маргарита Олегівна Журавльова,
доктор філософії у галузі психології, завідувач лабораторії
психологічних, мистецтвознавчих та інших видів досліджень
Одеського НДІСЕ Мін'юсту України, м. Одеса, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1569-5119>,
e-mail: odndise@gmail.com

Умовний висновок експерта щодо визначення моральних страждань

Yuriy Cherdyntsev, Margaryta Zhuravlyova

Conditional Expert Conclusion on Definition of Moral Suffering

Анотація. Обґрунтовано, що висновок експерта щодо моральних страждань завжди є умовним, навіть якщо загальні висновки сформульовано в категоричній формі. Висновок експерта з визначення моральних страждань може бути наданий на підставі вихідних даних, які експертові надає замовник на свій розсуд. Розглянуто правові наслідки надання такого висновку.

Ключові слова: моральні страждання, моральна шкода, висновок експерта, оцінювання висновку судом, експертиза з визначення моральних страждань.

Abstract. It is substantiated that the expert conclusion on moral suffering is always conditional, even if general conclusions are formulated in a categorical form. Expert conclusion on definition of moral suffering can be provided on the basis of initial data provided to expert by customer at its discretion. Legal consequences of providing such a conclusion are considered.

Keywords: moral suffering, moral damage, expert conclusion, expert conclusion evaluation court, forensic examination to determine moral suffering.

Відповідно до ст. 16 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права й інтересу [1]. Способами захисту цивільних прав та інтересів обумовлено цілісну ланку правових дій. Звертаючись із позовом до суду, людина має право обрати будь-який зі способів захисту її особистого немайнового права або кілька з них одночасно.

Наприклад, захищаючи особисте немайнове право на повагу до гідності й честі, людина може вимагати виключно спросту-

вання інформації або наполягати на одночасному використанні права на відповідь. До того ж вона має рівне право вимагати спростування інформації та моральної компенсації за завдані розповсюдженням ганебних відомостей страждання. Закон дає людині безумовне право вимагати в одному позові кілька способів поновлення прав. Законом не визначено, що людина повинна спочатку довести факт порушеного проти неї права, і лише після звернутися за компенсацією моральних страждань.

Досвід участі у засіданнях дисциплінарної палати Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Мін'юсті України (далі — дисциплінарна палата ЦЕKK при Мін'юсті України) дає змогу стверджувати, що до експертів-психологів, які складають висновки щодо завданих особі моральних страждань у межах цивільних позовів, із боку дисциплінарної палати висунуто надмірні вимоги в частині отримання й аналізу вихідних даних, помилково розуміють місце, яке психологічна експертиза моральних страждань посідає в сучасному цивільному судочинстві, і роль експерта-психолога під час складання таких висновків, значно перебільшено відповідальність експерта за наслідки надання нібито помилкового (необґрунтованого) висновку [2].

Відповідно до ст. 107 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України) матеріали, необхідні для проведення експертизи, експертові надає суд, якщо експертизу призначає суд, або учасник справи, якщо експертизу проводять за його замовленням [3]. Убачаємо, що норма закону надає стороні право самостійно вирішувати питання надання матеріалів, тобто визначати коло вихідних даних, що підлягають дослідженню експертом.

Виникає запитання: «Чому законодавець надає можливість стороні за справою обирати коло вихідних даних, що надаються експертові?». Відповідь є очевидною: експертиза підлягає оцінюванню судом, тому відсутність в аналізі експерта певних вихідних даних або використання експертом під час проведення експертизи доказів, які визнано (або які буде визнано надалі) судом невідповідними, призводить до того, що відповідну експертизу буде скомпрометовано як доказ.

Вважаємо, що з норми закону випливає таке: відповідальність за об'єктивність наданих експертові-психологу фактів цілком

лягає на позивача. До того ж встановлення відповідності й достатності вихідних даних, на підставі яких проводили експертизу, є обов'язком суду. Водночас обидві сторони за справою мають змогу наводити доводи й докази для спростування експертизи.

Проводячи експертизу щодо встановлення моральних страждань, експерт має запросити в замовника всі матеріали справи, додаткові докази тощо. Замовник не позбавлений законом права отримати висновок експерта, сформований винятково на підставі тих вихідних даних, які замовник вважав за потрібне надати експертові на дослідження. Ми вважаємо, що висновок експерта про завдання моральної шкоди та суми її компенсації може бути складений лише на підставі психологічного обстеження підекспертної особи й діагностичного інтерв'ю з нею, тобто вихідними даними в такому разі є винятково суб'єктивне бачення травмувальних подій підекспертною особою та їх психологічне тлумачення. Водночас відсутність підтвердження під час подальшого розгляду справи певних фактів, на яких наголошувала людина під час проходження експертизи, є підставою для суду негативно оцінити висновок і визнати, відповідно, марним витрачання коштів позивачем на проведення експертизи, заснованої на хибних даних. У такому разі позивач має змогу знову звернутися до науково-дослідної установи судових експертиз (далі — НДУСЕ) для отримання експертизи на підставі інших, нових чи уточнених вихідних даних.

Згідно зі ст. 110 ЦПК України висновок експерта для суду не має заздалегідь встановленої сили: його суд оцінює разом з іншими доказами за правилами, визначеними ст. 89 цього Кодексу, яка, зі свого боку, містить норму про оцінювання доказів судом за його внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів [3]. Якщо суд якісно оцінює надані сторонами висновки експертів, то ті з них, що ґрунтуються на невідповідних вихідних даних, суд легко й обґрунтовано відкине. Станом на сьогодні існує практика, за якою дисциплінарна палата ЦЕKK при Мін'юсті України нібито перебирає на себе повноваження суду та оцінює висновки експертів [2].

Розповсюдженими є випадки, коли сторона за справою на підставі договору проводить у НДУСЕ експертизу з визначення

моральних страждань, завданих певними діями відповідача, саме в межах позову, за яким суд одночасно встановлюватиме факт порушення немайнового права та суму компенсації моральних страждань.

Відповідно до ст. 83 ЦПК України позивач повинен подати докази разом із поданням позовної заяви [3]. Якщо доказ не може бути подано у встановлений законом строк з об'єктивних причин, учасник справи повинен про це письмово повідомити суд і зазначити: доказ, який не може бути подано; причини, через які доказ не може бути подано у зазначений строк; докази, які підтверджують, що особа здійснила всі залежні від неї дії, спрямовані на отримання такого доказу. Тобто закон зобов'язує позивача спочатку зібрати докази й лише після цього звертатися до суду.

Розглянемо приклад. Сторона за справою звернулася до суду для встановлення факту незаконного звільнення та для отримання моральної компенсації за страждання, яких вона зазнала у зв'язку з обставинами такого звільнення. Замовник експертизи, здійснюваної на підставі договору з НДУСЕ, ставить на вирішення експерта запитання: «Чи було спричинено особі моральні страждання незаконним звільненням?», експерт у висновку відповідає: «Незаконним звільненням особі було спричинено моральні страждання». Такий висновок оскаржується відповідачем шляхом заперечення в суді і/або зверненням до дисциплінарної палати ЦЕKK при Мін'юсті України [2]. Підставою оскарження стає «встановлення експертом фактичних даних», тобто до відповідного рішення суду про незаконність звільнення експерт нібито вже встановлює незаконність дій відповідача у своєму висновку і нібито надає правовий висновок.

Ми вважаємо, що в такому разі відповідач робить спробу маніпулювати судом і дисциплінарною палатою, відверто ігноруючи те, що незаконність звільнення у висновку експерта є безсумнівно умовною, яка припускається для можливості надання ймовірного висновку про суму компенсації, тому що законність звільнення не передбачає компенсації моральних страждань. Коли відповідач у скарзі стверджує, що висновок експерта-психолога є правовим (на кшталт: «Незаконним звільненням особі було спричинено моральні страждання»), то це, на нашу думку, слід дорівнювати до ствердження про божевілля експерта.

Зауважимо, що роздуми авторів стосуються саме експертизи моральних страждань, яка до сьогодні в Україні є доволі одіозною та (у багатьох випадках проведення) украй сумнівною. Вважаємо, що така прикра ситуація склалася передусім через методику розрахунку моральних страждань, яку містить Реєстр методик проведення судових експертиз, і яка є наслідком резонансної методики О. М. Ерделевського [4, 5]. Методика є спірною та має суттєві прогалини (детальніше про це — див. [6, с. 170—177]). Її наявність у Реєстрі, на нашу думку, має руйнівний вплив на інститут компенсації моральної шкоди в Україні. Фактично станом на сьогодні згаданий Реєстр містить ефемерні пропозиції щодо розрахунку суми компенсації моральних страждань, які мають статус реальної методики.

Ми вважаємо, що через прогалини загального інституту відшкодування моральної шкоди в Україні будь-який висновок експерта щодо моральних страждань завжди є умовним, поки суд не встановить усі фактичні дані за справою. Відповідно до п. 3 ст. 23 ЦК України саме суд визначає розмір грошового відшкодування моральної шкоди [1]. Законодавець чітко окреслює перелік чинників, які повинен врахувати суд, і не зазначає, що до цього процесу потрібно залучити експерта-психолога.

Убачаємо, що роллю експерта-психолога, який надає висновок про наявність моральних страждань і наводить орієнтовну суму їх компенсації, є розкриття певних психологічних чинників, прихованих від суду через відсутність у нього спеціальних психологічних знань.

Результатом висновку експерта з визначення моральної шкоди ніколи не є встановлення фактів — це завжди лише думка та припущення, що народжуються для того, щоб дати змогу суду ширше та глибше побачити психологічну складову певних обставин, межі яких окреслює замовник експертизи у вигляді вихідних даних.

Перелік джерел посилання

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 20.02.2022).
2. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судо-

вих експертів : затв. наказом Міністерства України від 03.03.2015 р. № 301/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 20.02.2022).

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 20.02.2022).
4. Реєстр методик проведення судових експертиз [Електронний ресурс]. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua> (дата звернення: 20.02.2022).
5. Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики. 3-е изд., испр. и доп. Москва, 2004. 320 с.
6. Журавльова М. О. Обґрунтованість використання презюмованої моральної шкоди експертами-психологами. *Слово національної школи суддів України* : фах. загальнодерж. наук.-практ. та наук.-метод. юрид. вид. 2020. № 3 (32). С. 170—177. DOI: 10.37566/2707-6849-2020-3(32)-15 (дата звернення: 20.02.2022).